

Pelle János

In memoriam dr. B. K.

A Csaba útja

Politikai antiszemitizmus és értelmiségi érdekvédelem

Különös kéziratra bukkantam. *Életem és korom széljegyzetekben, 1908–1934* volt a címe, és a hetvenes években vetették papírra. Szerzője bizonyos dr. B. K., egy azóta elhalálozott rendelőintézeti orvos, aki az első lapon székelv rovásírással tüntette fel nevét a fényképe alatt. Azt viszonylag gyorsan eldöntöttem, hogy a memoár, bármilyen céllal alkotta is a szerzője, több okból is alkalmatlan arra, hogy nyomtatásban megjelenjen. A doktor úr – aki nem kívánta felfedni kilétét, de a Semmelweis Orvostudományi Egyetem levéltárában különösebb nehézség nélkül megtaláltam a személyi adatait, sőt a végbizonyítványát is – nem volt olyan jelentős történelmi személyiség, akinek sorsa komolyabb érdeklődést kelthetne. Kéziratában nem örökölt meg olyan kiemelkedő alakokat, eseményeket sem, melyeknek szemtanújaként különösebb becs övezhetné beszámolóját. Vagyis ez az emlékirat legfőleg kordokumentumként jöhet számításba, de így is levon az értékből, hogy terjedelmének nagyobb részét filozofálgatás, az újságok híreire és olvasójuként átélt eseményekre való reflektálás teszi ki.

S mégis, mindennek ellenére ez a kézirat rendkívül értékes: élettől tölt meg ugyanis olyan fogalmakat, melyek nélkülözhetetlenek századunk tragikus kelet-európai történelmének megértéséhez. Képet rajzol a két világháború közötti magyar értelmiség mai szemmel hihetetlen meghasonlottságáról, arról, miért volt szinte szükségszerű, hogy egy paraszti vagy kispolgári családból származó fiatalember a szélsőségek (főként a jobboldali, elvétve a baloldali radikalizmus) felé sodródjon, hogy az egyetemi diákmozgalmak milyen kulcsfontosságú szerepet játszottak a jövőbeli értelmiségi elit antiszemita szocializációjában, s miképp alakult ki az a „nemzeti öncélúságra” alapozott világszemlélet, melyet a Horthy-rendszer „kognitív totalitarizmusának” is neveznek.

Dr. B. K. a húszas évek végének egyetemi politizálását, a Turul szövetség Csaba bajtársi egyesületének „fegyvertényeit” örökölte meg. Az általa leírtakat igyekeztem kommentálni és kiegészíteni a korabeli sajtó, valamint az azóta elvégzett történelmi és szociológiai kutatások eredményeivel.

Itt célszerű kitérni a közép- és kelet-európai diákszervezetek működésére a két világháború között. Tudomásom szerint összehasonlító vizsgálatukat még senki sem végezte el, holott rendkívül fontos, nagy hatású mozgalmak voltak; jelentőségüket csak növelte, hogy az egész térségre jellemző „értelmiségi túlerő” és „szelektív hiány” viszonyai közepette tevékenykedtek. A németországi, baltikumi, a lengyelországi, a magyarországi és a romániai diákmozgalmak közös, legfőbb jellemzője a végsőig fokozott nacionalizmus mellett az antiszemitizmus volt: az egyetemeken, Berlintől Varsóig, Budapesttől Bukarestig napirenden voltak az ún. „zsidóverések”, melyek keretében a hangsúlyozottan nemzeti és keresztény szellemben szervezkedő, harcias egyetemisták tetteleg bántalmazták zsidó évfolyamtársaikat, igyekeztek megakadályozni őket tanulmányaik folytatásában és eredményes befejezésében. A német mintára létrejött „Burchaft”-ok szoros kapcsolatban álltak a nacionalisták, jobboldali pártokkal, s tagjaiknak lehetőségük nyílt megtenni mindazt, amiért konszolidáltabb periódusokban a politikusok nem vállalhatták a felelősséget: így a radikális diákok és a hozzájuk csapódó kalandor elemek a „nemzeti radikalizmus” avantgárdját alkották a Rajnától keletre. Ha arra a kérdésre keresünk választ, miért voltak fogékonnyak a fasiszta ideológiára Közép- és Kelet-Európa társadalmi, s a nyugati demokráciák miért bizonyultak ellenállóbbnak a fertőzéssel szemben, akkor a paraszti tömegek elmaradottsága, a további élő hiedelmek mellett figyelmet kell fordítanunk a

diákmozgalmakra, az értelmiségi elitek ideológiával és érdekvédelemmel átitatott szocializációs folyamatára is.

A „református hitvallást követő” B. K. 1927-ben kezdte meg tanulmányait a budapesti kir. magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karán. A pesti Belvárosban született 1908-ban, majd Óbudán nevelkedett, az Irgalmas-rend Szent Margit Kórházának közelében. Apja józan életű, a politikától távolságot tartó tisztviselő volt a Postatakarékpénztár központjában; nem építhette meg a családi házat, melyre egész életében vágyott, mert egy hivataltársának váltójáért kezességet vállalt, és megtakarított pénze elűszott. A „boldog béke” sorozatos családi csapások és filléres gondok között telt el. A vallásos, puritán szellemben cseperedő fiút titokzatos veszedelmekkel rémítették: „Övtak átmenő cigány csapatoktól, mert gyermekeket is magukkal vittek, nemcsak ingóságokat... A csintalan-kodókat zsidó házalókkal ijesztgették, akik állítólag szertartásaikon keresztény vérről is áldoznak.” Az állami főreálgimnáziumba járó fiú megdöbbenve észlelte a veszített világháborút követő forradalmi felfordulást, az élelmiszer- és tüzelőhiányt, mely 1918 utolsó hónapjaiban addig elképzelhetetlen tetekben is megnyilvánult: „Nem lehet Óbudára ráismerni... Nekiesnek a hegyoldal fájának... letarolják csaknem az egészet. Kívágnak gyümölcsfát és platánt, eltűnik az oly jellegzetes gesztenye és sudár nyárfasor a Kálvárián... alig pár fenyő marad a hegycsúcsokon. A holtakkal eltemetett aranygyűrűkért és ékszerekért feldúlják a két régi temetőt, a Határ útnál és a Vörösvári út mellett. Feltört sírboltok, kiásott családi sírhelyek koporsódeszkáit cipelik... és a gyereksereg koponya- és lábszárcsontokkal játszik napokon át.”

Az 1919-es Tanácsköztársaság döntő hatással volt B. K. szemléletének formálódására. Családját meglepte egy addig ismeretlen politikusi garnitúra „színre lépése”: „A népbiztosok többsége nem ismert személy, nevük idegen hangzású, aránylag fiatalok, élettapasztalat nélküli pártemberek. Fényképük után ítélve: kétkezi munkások nem lehetnek, tápláltsági állapotuk: nem a nyomortanyákon tengődőké. Nem a munkásság soraiból kerültek ki a közügyek intézésére... A sok letartóztatás nem a tetterő megnyilatkozása. Nagyon meglepő, hogy az eddig politikailag háttérben meghúzódó zsidóság egyszerre porondra lép... Közismert mély valóságosságukkal összeegyeztethetetlenül fő támaszai

egy istentagadó világnézetnek, aminek taszító hatását csak az érti meg, aki az akkori beállítottságot látta... Még szembetűnőbbé vált a vallásellenesség azáltal, hogy a keresztény papságot és mindenmű egyházi megnyilvánulást figyeltek, ugyanakkor a zsinagógák szombaton megteltek háborítatlannal.” Nem meglepő, hogy ezek után a család a kommun alatt átélte megpróbáltatásokat, a Lenini-fiúk megtorlásait a „zsidó felforgatással” hozta kapcsolatba, s a serdülő fiú úgy látta, hogy „a kivégzettek között csak keresztény és magyar fajtabeli volt... a börtönök is ezekkel teltek meg”.

B. K. 1919 és 1921 között, amikor az ellenforradalmi rendszer kialakult, s megszületett a világ első antiszemita törvénye, a numerus clausus rendelet néven ismert 1920. évi XXV. tc., még gimnáziumba járt – csak hét év múlva, amikor már „a kor szellemének megfelelően” átalakult a pesti egyetem, kezdte meg tanulmányait az orvostudományon. Maradjunk azonban egyelőre a „vörös”, majd „fehér” színekkel jellemzett időszakban, amikor a magyar értelmiségen és polgárságon belül kikristályosodtak azok a régebbi keletű ellentmondások és feszültségek, melyek az 1930-as, 1940-es években változatlanul – csak később már egy újabb, még irracionálisabb világhatalmi konfliktusba ágyazottnak – éreztették hatásukat.

A kortársak nem vagy csak hiányosan észlelték, hogy a hazai polgárosodás zsákutcába jutott. A magyar elit 1867-es politikai kiegyezése fölött már a századfordulón eljár az idő, s az a „társadalmi kompromisszum” sem állta meg többé a helyét, melyet a történész–szociológus Karády Viktor szerint a dzsentrí gyökerű „keresztény középosztály” a modernizáció motorjának tekintett zsidósággal kötött. Az írásba soha nem foglalt „paktumot” az izraelita vallás századvégi recepciója és a polgári anyakönyvezés és házasság körüli sikeres harcok pecsételték meg. Eszerint a dualista rendszer hajlandó volt befogadni az asszimilációra lelkesen vállalkozó zsidókat – egy korabeli operett címét idézve: „az új honpolgárt” –, s igyekszik igényeik és lehetőségeik szerinti teret biztosítani számukra a „gründoláshoz”, főként a kereskedelem és az ipar fejlesztéséhez. Cserében a zsidók hallgatólagosan eltűrték, hogy az elit kirekeszti őket az uralkodó pozíciókat biztosító állami és megyei apparátusból, valamint a hadseregből, melyeknek fenntartását nem kis mértékben az adójukból finanszírozták. A soha nyíltan meg nem fogalmazott „zsidó–magyar”

szerződésnek volt még egy „nemzetiségi záradéka” is: a zsidó kapitalisták közreműködtek a nemzetiségek elmagyarosításában, s a történelmi Magyarországon – ahol a nemzetiségek még 1910-ben az összlakosságnak mintegy a felét alkották – a történelmi érvekre alapozott magyar szupremácia mellett kötelezték el magukat.

Az első világháborút megelőző évekre azonban nemcsak a kül-, hanem a belpolitikában is radikálisan megváltoztak a viszonyok. Kiderült, hogy az állami és a megyei apparátus túlsúlya már nem érvényesül úgy, mint Tisza Kálmán idején: a „zsidó hatalom” mind dinamikusabbá vált, s a gazdasági érdekek egyre gyakrabban keresztetkértek, illetve kényszerítették módosításra a politikaiakat. Közben színre lépett és helyet teremtett magának a közéleti ambíciójú zsidó értelmiség, melynek tagjai politikai pártok és érdekképviselések alapításában vettek részt, s az önálló nagyhatalommá váló sajtó hasábjain kétségbe vonták a „magyar ugar” szentnek tekintett eszméit és viszonyait. S mert a felhalmozott konfliktusok összetorlódtak, ezekre az évekre már komoly erővé szerveződött a születő kapitalizmust máris meghaladottnak tekintő szociáldemokrácia, melynek alapítói és a realitásoktól elszakadt, újkeletű radikálisai között – mint ez köz tudott – szintén szép számmal akadtak zsidó származásúak.

A dualizmus társadalmának átalakulása tükröződött a hazai felsőoktatásban, elsősorban az akkor orvosi karokkal rendelkező tudományegyetemek és a budapesti Műegyetem hallgatói létszámának gyarapodásában és a diákság felekezeti arányaiban. Ladányi Andor adatai szerint a zsidó vallású diákok aránya a századfordulótól kezdve az első világháború végéig 23–24 százalék körül mozgott. Ennél is nagyobb volt arányuk a legkorszerűbb technikai ismereteket közvetítő Műegyetemen (1910-ben 35 százalék) és a szintén világ színvonalú budapesti orvosi karon (ahol a háború alatt meghaladta az 50 százalékot is). Eközben a zsidók aránya az összlakossághoz képest sem a történelmi, sem a Trianon utáni Magyarországon soha nem haladta meg a 6 százalékot.

Az a tény, hogy a gazdaságban monopolhelyzetet kiépítő zsidók betörték „a tudás piacára” is, messzeható következményekkel járt. Az uralkodó elit felismerte, hogy előbb-utóbb le kell mondania politikai privilégiumairól is. Nemcsak a modern közigazgatás, de a korszerű hadsereg sem nél-

külözheti a felkészült szakembereket, viszont egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a „keresztény középosztály” ezek képzésében háttérbe szorult. A színvonalas gimnáziumi, majd az egyetemi oktatás magas követelményeket támasztott a diákokkal szemben, s egyre könyörtelenebb verseny alakult ki a jobb jegyekért, majd a diplomáért. A felsőbb iskolai követelményeknek az emancipációs törekvésektől motivált, a tanulást hagyományosan értéknek tekintő s viszonylag jó anyagi háttérrel rendelkező zsidó diákok feleltek meg a legkönnyebben. A „keresztény középosztály” fiai (mert a lányok felsőfokú képzése ekkor még a kezdeteknél tartott) törvényszerűen hátrányos helyzetbe kerültek a gimnáziumokban és az egyetemeken. Ha anyagi helyzetük lehetővé tette is, hogy tanuljanak (például azért, mert birtokos vagy magasabb rangú állami tisztviselőcsaládból származtak), hiányzott a kemény tanuláshoz szükséges motiváció: apjuk státusának megtartásához az ügyvel-bajjal megszerzett érettségi is bőven elegendő volt. Még rosszabb, szinte kilátástalan helyzetben voltak a továbbtanulás terén a keresztény kispolgárok és a parasztok gyermekei, akik a korabeli viszonyok között, amikor ösztöndíjak még nemigen léteztek, s a tandíjmentesség viszonylag ritka volt, már a továbbtanulás költségeit sem tudták előteremteni.

Ilyen körülmények között – Szekfű Gyula terminusát használva – a „harmadik nemzedék” tagjai egyre sürgetőbb kényszert éreztek, hogy helyreállítsák a hazai polgárosodás „eltorzult arányait”, s különösképpen pedig megreformálják a jövőendő elit utánpótlását jelentő egyetemi képzést. Ezen a téren a liberális alternatívát az Eötvös Kollégium létrehozása jelentette 1895-ben, mely a „minőségi értelmiségen” belül volt hivatva szaporítani a tehetséges keresztény fiatalokat. Mivel azonban a népből jött tehetségek intézményes s magas minőségi követelményeknek eleget tevő felkarolása – ahogy ezt századunk számos kísérlete bizonyítja – rendkívül hosszadalmas, és komoly költségekkel jár, ráadásul az eredménye is meglehetősen bizonytalan, az antiszemita sajtóban már a század elejétől kezdve felmerült a zsidó egyetemi hallgatók számának mesterséges korlátozása. Ebből a már akkor létező keresztény diákszervezetek is részt követeltek: az 1901-es, tüntetésekbe torkolló „kereszt-vita” (ti. hogy kifüggeszték-e a tantermekben a szellemiséget jelző szimbólumot, vagy sem) az egyre nyilvánvalóbb feszültséget jelezte. Ezzel egyidejűleg

„értelmiségi túlképzés” alakult ki, melyet Kovács M. Mária² a szakmai érdekképviselések gyengeségével és a „doktrínér liberalizmussal” hoz összefüggésbe – az utóbbival kapcsolatban azonban megkockáztatható az az állítás, hogy Eötvös József és Trefort Ágoston már érzékelték az értelmiségi kamarák létrehozását gátló „politikai aknákat”, s ezért nem követte ezen a téren a brit, a francia vagy a német példát.

Tény, hogy az 1880-as években csak az ügyvédi kamara jött létre Magyarországon, viszont sem az orvosok, sem a mérnökök nem rendelkeztek a húszas évek elejéig olyan szervezetekkel, melyek a képzésben és az elhelyezkedésben egyaránt érvényesíthették volna a szakmai szempontokat, s amikor ezek, főként a MONE (Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete) és a MMÉNSZ (Magyar Mérnökök és Technikusok Szervezete) megalakultak, kezdettől fogva militáns antiszemita szellem hatotta át őket, akár csak a diákszövetségeket.

Az 1919–20-as tanévben kezdődtek, de még az az 1920–21-es tanévben is tartottak a budapesti egyetemeken a diákzavargások, illetve az oktatás ezek miatt szünetelt. A keresztény–nemzeti egyetemi ifjúság döntő szerepet játszott az újonnan berendezkedő rendszer politikai kereteinek kialakításában, s az ezek között szocializálódó értelmiségiek ettől kezdve nyitottá váltak a radikális nacionalista eszmék és velük összekapcsolódó antiszemitizmus befogadására, illetve készek voltak a rájuk épülő, a következtetéseket levonó politikai intézkedések végrehajtására. Az „ellenforradalom motorjának” tekintett Ébredő Magyarok Egyesülete rendkívül erős pozíciókat szerzett a hazai felsőoktatásban. Ez az országos szinten szervezkedő, a fénykorában tízezreket is megmozgató egyesület 1919 őszén betöltötte a kialakult politikai vákuumot, s elsőként szakított az „úri antiszemitizmus” hagyományaival. Az ÉME átfogó, radikális reformokat követelt a „zsidókérdés” megoldására. Zinner Tibor alapos monográfiája az ÉME-ről³ áttekinti a szervezet programjait és elképzeléseit. Ezekből nyilvánvaló, hogy az ébredők a kommunizmus és a liberalizmus elleni harcra hivatkozva valójában Istóczy Győző és az Országos Antiszemita Párt nyomába lépve „totális háborút” hirdettek a zsidóság ellen – ezt jelezte, többek között, hogy sajtójuk felelevenítette a vérvádat, s különböző eltűnések és gyilkossági esetek kapcsán tájékoztatva uszított a falvakban élő, vallásos zsidók ellen. A primér

gyűlöletkeltést „a történelmi tanulságokra alapozott” antiszemita program egészítette ki, mely számos újabb, a XIX. században még nem hangoztatott követelést tartalmazott. *Ébredő Magyarország* című lapjában 1920 januárjában az egyesület már azt kívánta, iktassák törvénybe, hogy „a zsidók vallási szertartásokat Magyarországon csak egyetlen nyilvános imaházban folytathassanak; pusztán, kis- és nagyközségben öt zsidó családnál több egyszerre ne lakhasson; csak hatósági engedéllyel lehessenek a zsidó klubok, társulatok vagy szövetkezetek tagjai; katonai szolgálatot rangfokozat nélkül, kötelező jelleggel teljesíthessenek a zsidók, csak öt holdnál kisebb ingatlanjuk lehet, vagy ezzel egyenértékű villa; minden magyar és zsidó között kötött korábbi szerződést érvénytelenítsenek; adókulcsuk a tiszta jövedelmük 50%-ában állapíttassék meg; börtén és a sajtóban közvetett úton sem működhetnek tovább; nevük magyarosítása tilos; ki nem kereszteszkelhetnek; a »felekezet nélküli« zsidókra is ki kell terjeszteni az előbbieket, s mindez vonatkozik az 1897. január 1., az állami anyakönyvezés bevezetése óta kikereszteszkelkedettekre is.” Az ÉME minden ésszerű szempontot elvető radikális politikai antiszemitizmusában, mely az „egyetemi zászlóaljokban” meg a Turul és a Hungária diákszövetségekben mély gyökereket vert, nem nehéz felfedezni az 1938-as, 1939-es, sőt az 1941-es „zsidótörvények” szellemiségét.

Az ÉME-nek, illetve a vele összekapcsolódó új diákszövetségeknek és az olyan, hangsúlyozottan keresztény–nemzeti szakmai szövetségeknek, mint a MONE vagy a MMÉNSZ, melyek élen jártak a numerus clausus törvényért folytatott harcokban, azonban szembe kellett nézniük azzal a problémával, miképp lehet megőrizni és fenntartani az 1919 őszén bűnbaknak kikiáltott zsidóság megbélyegzettségét a „politikai apály” idején, amikor a konszolidáció és a gazdasági stabilizáció törvényszerűen felerősíti a magyar zsidók már addig erősen érződő asszimilációs törekvéseit. A vidéken, főként a kisebb településeken élő, vallásukhoz ragaszkodó s már foglalkozásuk révén is „idegen testnek” számító zsidókkal szemben szívósan tovább éltek az előítéletek, melyeket kedvező politikai körülmények között a keresztény egyházak a helyi adminisztráció vezetőivel együttműködve bármikor felszíthattak. De miképpen lehet megakadályozni, hogy a keresztény magyar értelmiség megőrizze szembenállását a zsidó (vagy éppen zsidó származású, de kikeresztel-

kedett) pályatársaival? A húszas években, a bethleni konszolidáció legígéretesebb éveiben fellángoló egyetemi zavargások, melyeknek B. K. is aktív részese volt, a keresztény–zsidó ellentét „szociálpszichológiai elmélyítését”, az értelmiségi szerepnek szögesen ellentmondó – de a fasizmus későbbi gyakorlatát előkészítő – paranoid téveszméket és az agresszió kitöréseit „legalizálták”.

E történeti s óhatatlanul elnagyolt bevezető után azonban térjünk vissza B. K.-hoz, aki a gimnáziumot csak ügyel-bajjal, bukással és megszakítással végezte el, de politikai tevékenységével, „kurucságával” már a középiskolában kitűnt. Amikor a szegény s nem különösebben szorgalmas vagy tehetséges fiatalember megkezdte egyetemi tanulmányait, nyomban tagja lesz a Turul Bajtársi Szövetség Csaba Bajtársi Egyesületének, ahová „a belépés, úgy tűnt, a »golyának«, hogy kötelező; a valóságban nagyon tanácsos is volt”. B. K. visszaemlékezése szerint a Csaba „az orvoskariak tömörülése volt, a legnépesebb valamennyi között. Ha október 6-án, március 15-én vagy a Miklós-napi fáklyás felvonulásra felsorakozott, öt-hat századot is kitett.

1932-ben én vittem nehéz selyemzászlóját az élen. Ekkor törzsfője voltam a Balassa törzsnek, később az Egyesület főkincstárnoka. Egy-egy törzs 40–50 tagból állott. Valamennyinek élén, mint Patrónus, felkért orvosprofesszor gyámkodott. Az összejöveteleken szép számmal megjelentek a doktoráltak is, mint pártoló-tag Dominusok.

Havonta tartatott összejövétel. Táborozás. A Nemzeti Hiszekegy elmondása után a törzsfő üdvözölte a megjelenteket, vendégeket, ismertette az eseményeket és kiadott utasításokat; a pénztáros a mindig sovány tárca adta lehetőségeket. Alkalmoszerű hazafias beszédet mondott valamelyik végzett orvos. Majd szakmai tudományos előadás következett az újabb felfedezések köréből, hozzászólásokkal... Ezután »Gaudeamus« és a garabonciás vezetete vigalom.”

De a militáns diákszövetségek tevékenységének lényege nem az ismétlődő egyesületi rendezvényekben, hanem a meg-megújuló tüntetéseken és a verekedésekben rejlett. Nézzük most meg közelebbről azt a tüntetés- és verekedéssorozatot, mely 1927 őszén söpört végig az egyetemeken, s amely miatt az oktatás csak többhetes késéssel kezdődhetett meg. A konfliktus, melyben B. K. elsőévesként vett részt, azért figyelemre méltó, mert a numerus clausus törvény tervezett módosítása miatt tört ki.⁴

Tudnivaló, hogy Bethlen István kormányának, s személy szerint Klebelsberg Kúnó kultuszminiszternek nem állt szándékában eltörölni a nevezetes 1920. évi XXV. tc-t, mely egyértelműen a zsidó továbbtanulásának korlátozására irányult, bár szerzői képmutató módon ügyeltek a látszatra. A törvény harmadik paragrafusa kimondta, hogy „az egyetemekre való beiratkozáshoz engedélyre van szükség, ennek megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérő szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalábbis kitegye annak kilenczted részét.” A törvényt, mely nem foglalt állást, hogy a zsidókat felekezetnek vagy nemzetiségnek (fajnak) kell-e tekinteni, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium végrehajtási utasítása egészítette ki azzal, hogy közölte a népesség anyanyelvi megoszlására vonatkozó adatokat, az alábbi megjegyzéssel: „Az izraelitákat külön nemzetiségnek véve.”

A numerus clausus törvényt, mely 6 százalékban állapította meg a magyarországi egyetemekre felvehető hallgatók számát, sok támadás érte: 1924-ben és 1925-ben a nemzetközi zsidó szervezetek a Népszövetség előtt számos petícióban követelték eltörlését, s a magyar kormány, illetve maga Klebelsberg is védekezésre kényszerült. A miniszter hiába állította a Népszövetség Tanácsának 1925. december 10-i genfi ülésén, hogy csak ideiglenes intézkedésről van szó, s célja nem más, mint védekezés az „értelmiségi túlprodukció” ellen, ezek az érvek nem találtak meghallgatásra. Végül a sarokba szorított magyar kormány elszánta magát a törvény látszólagos megváltoztatására. Klebelsberg sajtónyilatkozataiból azonban egyértelműen kitűnt, hogy a kormány csak a törvényt szöveg „kozmetikai megváltoztatását” vette tervbe, a nyugati közvélemény megtévesztése céljából. Nem véletlenül írta a *Népszava* 1927. október 27-i vezércikke a törvény módosítás kapcsán: „Csak a forma változik, a lényeg marad.”

A vidéki egyetemekre is kiterjedő zavargások azután robbantak ki, hogy a Turul Szövetség október 24-én hallgatói nagygyűlést tartott, melyen a szónokok a numerus clausus törvény „megvédésére” szólítottak fel. Vagyis a diákszövetségek és a ra-

dikális jobboldal erői a világ első antiszemita törvényén csak látszólag változtatni akaró, a „keresztény–nemzeti szellemű ifjúság” érdekei mellett mindvégig kiálló kormányra gyakoroltak nyomást, amikor „hadat üzentek” a hazai egyetemeken tanuló mintegy 6 százaléknyi zsidó diáknak. (Az igazsághoz tartozik, hogy egyes vidéki egyetemeken, főként Pécsen és Szegeden liberálisabb volt a vezetés, és elegendő keresztény jelentkező hiányában nem vették olyan szigorúan a törvényt, itt az arányszám magasabb volt.) A minden ésszerű megfontolást nélkülöző konfliktusnak az volt a legfőbb célja, hogy demonstrálja: a „zsidókérdés” továbbra is megoldatlan, e téren enyhítés nem, csak további szigorítás képzelhető el, tekintet nélkül az ország tényleges érdekeire – ez a paranoiás logika hatotta át a diákszövetségek és a keresztény szakmai testületek sajtóját is.

A keresztény és a zsidó diákok összetűzéseiben az a megdöbbenő, hogy olyan körülmények között törték ki, amikor a nemzetközi politikai nyomás nem fokozni, hanem korlátozni, visszaszorítani igyekezett a Horthy-rendszer hivatalos antiszemitizmusát. A véres egyetemi verekedések miatt parlamenti interpelláció is elhangzott, melyre az események előtt látszólag értetlenül álló Klebelsberg Kúnó gróf a képviselőházban válaszolt. „Megállapítom, hogy soha emberek között nem lehet nézeteltérés abban a tekintetben, hogy azok az események, amelyeknek az utóbbi napokban az egyetemen tanúi voltunk, rendkívül sajnálatosak. Hiszen azok, akik ezeket a dolgokat rendezik, ellentmondásba keverednek önmagukkal és saját elvi álláspontjukkal, mert hiszen azt mondják, ők ezt a mozgalmat a numerus clausus törvény fenntartása érdekében indítják; de azok a zsidógyerekek, akik az egyetemre be vannak írva, a jelen törvény alapján vannak oda beírva. Ebből a törvényből fakad tehát az a joguk, hogy oda bemelessenek, amelyet az illetők konzerválni akarnak a mai formájában.”

Ha Klebelsberg nem értette – vagy legalábbis úgy tett, mintha nem értené –, „mire megy ki a játék”, a zsidó egyetemisták, akikre rátámadtak évfolyamtársaik, még kevésbé voltak képesek felfogni, mi is történik velük. Az *Egyenlőség* 1927. október 29-i *Kivérték őket...* című vezércikkében tükröztetik, hogy a magyar zsidóság képtelen volt felfogni asszimilációs taktikája csődjét, nem tudta mivel magyarázni azt a váratlan, heves agressziót, amely a diákszövetségek tagjaiból kitört. „Kivérték őket

a numerus clausus származási alapon, mely 95%-ot állít szembe 5%-kal. A 95% újra megtámadta az 5%-ot és ez a támadás a legförlényesebb győzelemmel végződött. A támadók győztek és az apák, anyák, akik rendkívüli protekcióval és hihetetlen erőmegfeszítéssel tudtak helyet szerezni az egyetem padsoraiban, most borogathatják gyermekeik testén ennek az ütközetnek a sebesüléseit.” De hiába állapította meg a cikkíró (alighanem Szabolcsi Miksa), hogy „az egyetem, mint már annyiszor, újra az egérfogó szerepét játszotta, melybe a zsidó diákokat beengedték, hogy ott lecsapjanak rájuk”, az eseményekből az adott körülmények között semmiféle következtetést nem tudtak levonni, mert a zsidó vezetők csakis az adott rendszer keretei között tudták elképzelni a jövőt, s ebből a gondolatvilágból egészen a holocaustig nem voltak képesek kitörni.

Maguk a tüntetések általában egy-egy egyetemi nagyelődáson kezdődtek, s ezekről a professzorok is tudtak. A jogi karon október 24-én, hétfőn a jogi enciklopédiai előadáson Kuncz professzor felfigyelt a mozgolódásra, mely nem akart csitulni. „Hja úgy, talán valami tüntetés készül?”, kérdezte az előadó. A fajvédő diákok a hátsó sorokban erre „Éljen!”-ben törték ki, s elhangzott a jelszó: „Gáspár meghalt! A rendőrök meggyilkolták!” A professzor ekkor még egy kérdést tett fel: „Mi történik ott?” A válasz: „Megölték Gáspárt! Piszkos zsidók! Ki a zsidókkal! Agyon kell ütni őket!” Erre a professzor: „Akkor befejezem az előadást”, majd távozott. A fajvédő diákok elállták a terem kijáratát. Elkezdődött az igazoltatás, és felállt a sorfal, mely megkezdte az előtte elhaladó zsidó diákok ütlegetését. Megjelent Karch dékán, aki biztosította a zavargás kezdeményezőit: „Megértem az önök felháborodását.” Gróf Teleki Pál, aki éppen vizsgáztatott, amikor szobája ablaka alatt üvöltöztek és verekedtek, így nyilatkozott az újságíróknak: „nem zavar a láрма, mert úgyis a tengerről felelnek, és így ez a zajongás megfelel a tenger mormolásának.” Különösen brutális verekedések játszódtak le az orvosháza, melyben B. K. is részt vett: itt „Hirig Simon” volt a jelszó. Botok és széklábak is előkeverültek, sőt egy kénhidrogénnel teli üveget is a zsidó diákokhoz vágta. Az *Egyenlőség* november 26-i számában közölt mérleg szerint „eddig 150 zsidó sebesültje van a budapesti egyetemi zavargásnak”. Megjegyzendő, hogy Ujváry Gábor szerint „az 1929/30-as tanévben 18 000–19 000 tagja volt a

bajtársi szövetségeknek, az egyetemi és főiskolai hallgatók létszáma pedig 15 497 volt”.⁵

Érdemes felidézni, hogyan látta az eseményeket B. K. „Alig kezdődött a tanév, egyik napon nagy verekedésre megyünk be az Anatómiai Intézetbe. Hosszú sorfal között ütök-verik a zsidó tanulótársainkat... Állítólag egy szegény zsidó hullája került a boncterembe, a hitközség kiváltotta. Erre támadt zúgolódás, hogy akkor a zsidó hallgatók se boncolhassanak keresztény tetemet. Hullagyalázzal is vádolták őket, bár mindenki sejtette, hogy nem ők dugtak cigarettát a holtak anusába, sem piszkálót a fogak közé. A zavargások órák alatt átterjedtek a többi kar hallgatóira is. Napokig nem volt tanítás... Az összes »buhaj« az orvoskarról indult el, a vizsgák idején rendszeresen, amiből lassan nyilvánvaló lett, hogy a hanyagok robbanthatták ki, hogy némi időt nyerjenek.”

Az egyetemi „zsidóveréseket” elsősorban szociálpszichológiai szempontból érdemes szemügyre venni. Annak, hogy például egy keresztény orvostanhallgató ütlegette, megalázta zsidó évfolyamtársát, messzemenő szimbolikus jelentősége volt. Amikor egy értelmiségi fiataalt rávettek arra, hogy kultúremberi gátlásait levetkőzve, a szakmai szolidaritást felrúgva szabadon engedje agresszív ösztöneit, sok tekintetben már meg is határozták szakmai, közéleti pályáját. Az egyetemi zsidóverésekkel az elit újabb nemzedékei sajátították el azt a képességet, hogy a zsidó–keresztény viszonyt az érdekeiknek megfelelően bármikor kiélezzék, és hasznot húzzanak belőle. Nemcsak arról volt szó, hogy a diszkrimináció mechanizmusát működtetve hosszabb távra sikerült eltorlaszolni az utat a zsidó értelmiségiek előtt, hogy „feloldódjanak” a szakmában, a civil társadalomban. A diákszövetségek, illetve a keresztény szakmai szervezetek, melyek állandó nyomást gyakoroltak az államra, azt is elértek, hogy amennyiben valaki kitűnt az „egyetemi politizálásban”, és legalább a minimális tanulmányi követelményeknek megfelelt, állást is kapjon végzés után. Vagyis a diákszövetségek tagjainak fontos anyagi érdeke fűződött ahhoz, hogy kitartsanak a „keresztény–nemzeti” vonal mellett.

Az egyetemi zavargások során „szerepet osztottak” a zsidó egyetemi hallgatóknak. Erving Goffmantól tudjuk, hogy „a szerep a szocializáció alapegysége. A feladatokat szerepeken keresztül osztja ki a társadalom, s szerepeken keresztül gondoskodik arról is, hogy teljesüljenek az adott felada-

tok.” A magyarországi zsidó értelmiségi szerepéhez 1919 után hozzátartozott a stigmatizáció. Ennek három fajtáját ugyanez a szerző a következőképpen jellemzi: „A stigmának három alapvető típusát kell megemlítenünk. Először a testi fogyatékoságokat, a különféle, fizikai torzulásokat említjük. Másodikként ott vannak az egyéni jellem szegényfoltjai, amelyeket akaratgyengeség, zsarnokoskodás, természetellenes szenvedélyek, ingatag vagy éppen túlságosan szigorú meggyőződés és becstelenség formájában észlelünk... Harmadszor: a faji, nemzeti és vallási hovatartozás »törzsi« stigmái, amelyek a családi származás vonalai mentén terjednek és egy-egy család valamennyi tagját beszennyezik.”⁶

Az egyetemi zsidóverések a szimbolikus stigmatizációt szolgálták, az első típusútól elkezdve a másodikra át egészen a harmadikig. (A fizikai gyengeség összekapcsolása a jellemgyengeséggel és a származással, olyan diákszövetségek célpontjaként, melyeknek vezérlő értékei az erő, a bátorság és a keresztény–nemzeti eszme melletti hűség.) A fajvédő politikusok tudatában voltak, hogy az ismétlődő zsidóverések mély nyomokat hagynak a „győztesek” és a „vesztesek” jellemén egyaránt. Az előbbiekre számára nyilvánvaló lett, hogy a zsidókkal szemben mind a vallási, mind az értelmiségi szerephez kötődő elvárásoktól és normáktól el lehet, sőt el is kell tekinteni. Különösen az orvostanhallgatók „brutalizálásának” volt komoly szimbolikus jelentősége: ha azok a orvosok, akik a hippokratészi eskü letételére készülnek, hajlandók kezdet emelni zsidó társaikra, jövőbeni kollégáikra, ezzel példát mutatnak a többi kar hallgatóinak is.

Az „értelmiségi szerep” távolítása és az együttérzés cinikus kigúnyolása jellemzi azt a bátran nyílt szelleműnek nevezhető verset, mely a Milotay István által szerkesztett *Magyarág* című lapban jelent meg az 1927. október végi zsidóverések kapcsán.

Ömlik a vér, reccsen a csont
Zord lélek keblen és fejen
Dúlást még nem láttunk hasont
Mint most a Műegyetemen.

Tépett héber testrészkék
Hervadnak, mint tört virág
Az arc, mi zöld, a hát, mi kék
S egy sárga folt a vert diák

S ő állja ezt a rémítőt,
Egy Makkabeus, sőt, nem egy...
Ha ma darabra tépik őt,
Holnapra egészében bemegy.

A destrukció „szimbolikus logikája” elsősorban az antiszemita orvosok körében összekapcsolódott a húszas években olyan tudományosnak számító elméletekkel, mint az eugenika. A „népnemesítés” elmélete – melynek különben 1919-ig a baloldali orvosok is hívei voltak, hiszen e „társadalomorvoslás” egyik hazai előfutára Károlyi Mihály népjóléti minisztere, a később kommunistává vált Madzsar József volt – mély gyökeret vert a felnövekvő orvosnemzedékekben. Érdekes ebből a szempontból átlapozni a húszas évek intranzigens antiszemita folyóiratait, a Méhely Lajos szerkesztette „fajbiológiai szemlét”, *A Cél* című lapot, illetve a *MONE* című orvostársadalmi szemlét, melyben *Csaba* címmel állandó melléklet jelent meg. E folyóiratokban több közleményt is olvashatunk arról, hogy a zsidók járványt terjesztenek (e „tudományos” álláspont tükröződik Hajdú vármegye alispánjának 325/1928-as rendeletében, mely a trachoma fertőzéseikért őket teszi felelőssé), másrészt viszont ők maguk ellenállóbbak a betegségekkel, így a tbc-vel szemben, mint a keresztény magyarok. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a „fajelméleti” támadásokhoz politikai és erkölcsi vádaskodások is társulnak. Egyébként a *MONE Csaba* mellékletében olvasható a B. K. által megörökített „zsidó hullagyalázás” kinyomtatott verziója. „Megtörtént a »rettentő« dolog, hogy az anatómiai intézetben egy zsidót boncoltak fel. A Chevra Kadisa irtóztató megbotránkoztatásában élesen támadja a budapesti kórházakat, mert eddig a hozzátartozók nélkül elhunyt zsidókat a kellő időben értesített Chevra Kadisa zsidó közköltegen temethette el mindig. Nem is került boncolásra 30 év óta egyetlen zsidó hullája sem! Ideje lenne már ezt a kérdést is rendezni, s úgy szabályozni a boncolás kérdését, hogy zsidó csakis zsidó hullát boncolhasson. Vallásügyi szempontból is jó volna rendszeresen boncoltatni a zsidókat, hogy így végre kétségen felül meg lehessen állapítani azokat az anatómiai tulajdonságokat, amelyek a zsidó vallást[!] jellemzik.”

A mindenható „zsidó összeesküvés” elméletének terjesztése jól megfért a középkori eredetű vádakkal és a „tudományos” célok meghirdetésével. Dr. Szenteh Csaba diákvezér a *MONE* 1928. november-

ri számában a zavargások miatt elrendelt rendkívüli egyetemi szünet kapcsán a klasszikus vérvádat is alkalmasnak találta a medikusok befolyásolására. Az *utolsó óra* című cikkében olvasható: „Időközben bezárják az egyetemet, hogy egzisztenciájában támadják meg a szülőt és gyermeket egy-szerre. Bajtársak, hát ennyire jutottunk már? – hogy a Galíciából bevándorolt csőcselék arcul köp-jön minket és »feszítsd meg«-et kiáltson ránk? So-ha ifjúságnak szorultabb helyzete nem volt, mint nekünk. Elhagyatva, árván, a gúny és a feneketlen gyűlölség közepette vívjuk élethalálharcunkat. A keresztény középosztály álnok, senki sem siet a segítségünkre, vészkiáltásunkra sehonnan visszhang nem felel. De vigyázzon a nemzet, nehogy halálos legyen az álma! Bajtársaim, ütött az óra!”

Nem érdemes tovább idézni az orvosegyetemi diákvezérek minden képzeletet meghaladó, „szelktív totalitarizmust” tükröző érvelését a viszonylag békés 1928-as évből, amikor Hitlernek még a nevét sem ismerte senki. A *MONE* című folyóiratban hasonló hangnemű kirohanásokat olvashatunk a medikusok és az orvosok között érvényesülő „szabadverseny” ellen, mely az egyetemi évek alatt és a diploma megszerzése után is kilátástalan helyzetbe hozta a keresztény-nemzeti eszme leghűségesebb híveit. A folyóiratból érezhető, ami B. K. emlékiratainak csak néhány részletében érhető tetten: a radikális fajvédők „diákképviselő” és „szakmai érdekképviselő” ürügyén egy olyan diskurzust kényszerítettek rá a két világháború közötti magyar társadalomra a zsidóságról és a polgárosodásról, mely valójában cáfolhatatlan kategóriákkal operáló vádbeszéd volt. A diskurzus terminusainak elfogadása révén az állami pozíciókat vállaló keresztény értelmiség, különösképpen az orvosok maguk is érdekeltté váltak a rendszer fenntartásában.

Az állami támogatásban részesülő keresztény-nemzeti diákszövetségekben, illetve a hasonló rendkívül befolyásos szakmai szervezetekben sajátos elősdi mentalitás alakult ki. Miután a közigazgatásban és a közegészségügyben, ahol zsidókat már 1918 előtt sem alkalmaztak, elegendő állást teremtettek tagjaiknak – bár az ezekhez fűződő elvárásaik csak részben teljesültek –, a vezetők szemet vetettek a „szabadpiacon” tevékenykedő zsidó orvosok, ügyvédek, mérnökök stb. jövedelmezőbbnek tűnő egzisztenciáira is. A tanulmányi, majd a szakmai versengésben hátránnyal induló s rosszabbul teljesítő értelmiségiek egy része a hata-

lomtól várta saját problémája, a „zsidókérdés” megoldását, s amíg erre a német nemzetiszocializmus nyomásának engedve sor került, pusztító dühöt fejlesztett ki alacsonyabb rendűnek tekintett konkurensei ellen. „A tehetetlenekben megnő a valódi, bár nem aktív hatalomvágy, míg azok, akik nem a saját életüket élik, ellenállhatatlan vágyat éreznek, hogy megalázzó halálban részesítsenek másokat. Az élősködő, hogy vezekeljen élősdí létének korlátaíért, felcseréli az élet értékeit, s így minden negatív alakot ölt. Az önmaga íránt érzett gyűlöletet megfelelő áldozatokra és bűnbakokra vetíti ki, s rájuk ruházza saját kétségbeeséseit, önmagától való undorát és halálvágyát” – írja a nagy amerikai történetész, Lewis Mumford az ókori előzményekről.⁷

Az értelmiségi szakmai szervezetek, a MONE, MMÉNSZ és a később megerősödő MÜNE (Magyar Üggyvédek Nemzeti Egyesülete) esetében nem túlzás azt állítani, hogy az érdekvédelem és a lobbizás vérengző mentalitássá és halálvágygá alakult át, tekintettel arra, hogy ezek a szervezetek, miután kitűzött céljukat, az 1938-as és az 1939-es ún. „zsidótörvényeket” elérték – ugyanúgy, ahogy az „ébredő” diákszövetségek a numerus clausus törvénybe iktatása után –, tovább radikalizálódtak, és immár ellenfeleik teljes kiküszöbölésére, a „numerus nullus”-ra törekedtek. A MONE, MMÉNSZ és a MÜNE 1939 ősze, a munkaszolgálat bevezetése után pontos listákat szolgáltatott a zsidó pályatársak nevével és címével a hadkiegészítő parancsnokságoknak, melyek 1941–42-ben összeállították a keleti frontra küldendő menetszázadok, a „mozgó veszthelyek” állományát. Tízezernél is több azoknak a zsidó vagy zsidó származású diplomásoknak a száma, akiket e szakmai szervezetek aktív közreműködésével küldtek a halálba.

Ne gondoljuk azonban, hogy az antiszemita értelmiségi érdekképviseltek vezetői, a diákszervezetek patrónusai maguk is alacsony szakmai színvonalat képviseltek. Dr. Orsós Ferenc akadémikus – rehabilitálásának kérdése körül komoly konfliktus tört ki a rendszerváltás után az MTA berkeiben – kiváló, nagy tudású kórboncnok volt, mint ahogy a zoológus Méhely Lajos, a korai fajvédők ideológusa, *A Cél* szerkesztője is jeles tudós volt. A Csaba patrónusai között olyan jeles specialistákat találunk, mint Balás Károly, Bársony János, Hikler Antal, Hoór Károly, Rohringer Sándor, Szily Kálmán és mások. Maga a pesti orvoskar vezetése –

innen indult ki egyébként 1919 őszén a numerus clausus törvényt sürgető professzori kezdeményezés – egyéni kivételektől (pl. báró Korányi Frigyes, Bókay János) eltekintve következetes antiszemita platformra helyezkedett, amit – többek között – a kari tanács 2549/1927–28-as képmutató döntése is jelez, azon zavargások nyomán, melyben B. K. is részt vett: „A Dékán jelenti, hogy a Rector Magnificus másolatban megküldötte az izr. vallású egyetemi hallgatók beadványát, melyben a történt zavargásokra való tekintettel az előadások látogatása alól való felmentésüket és mulasztásuknak az igazolását kérik. Többek hozzászólása után a kar megállapítja, hogy az orvostudományi karon az előadások szabad látogatásában senkit nem korlátoznak, éppen ezért minden beírt orvostanhallgatónak kötelessége az előadásokon megjelenni és az előadások látogatásának elmulasztása a kért címen nem igazolható. Ezért utasítja a dékánt, hogy a dékáni táblán kiteendő hirdetésben szólítsa fel a zsidó hallgatókat az előadások pontos látogatására.” Magától értetődik, hogy a brutális verekedéseket kezdeményező diákvezéreket nem vonták felelősségre, egyedül egy Pável Ágoston nevű másodéves medikus részesült megrovásban, aki vandalizmusával súlyos kárt okozott egy előadóterem berendezésében.

Azok az értelmiségi csoportok, melyeknek sikerült a saját céljaikra kisajátítani a keresztény-nemzeti eszmevilágot, hihetetlen előnyökhöz jutottak zsidó pályatársaikkal szemben, de a „nyereménnyel” soha nem elégedtek meg: mint a mániákus játékosok, újra és újra „emelték a tétet”, egészen a bank – az első polgárosodási hullámba bekapcsolódott magyar társadalom – összeomlásáig. Az „ősdiaókat” és lumpen elemeket is felvonultató Turul és Hungária diákszervezetek által végrehajtott „buhajok” a radikális nacionalista és fajvédő politika értelmiségi bázisát voltak hivatva megteremteni, s olyan közösséget sikerült általuk létrehozni, melyet a gyűlölet tartott össze. A legaktívabb antiszemita diákok és aktivisták egyébként nem érték be az egyetemi verekedésekkel, hanem a bajtársi összejövetelek után az ÉME által kitaposott úton haladva éjjeli razziák formájában engedték szabadon a felszított agressziót. „Záróra... A társaság felkerekedik és lánc-menetben elkezdődik a békés utcai járókelők bosszantása: a kávéházak vendégeinek zaklatása. Zsidókeresés: nadrárgki-gombolás és »származásvizsgálat”... Pár ütleget is el-

csattan szóváltás közben... Az éj leple alatt néhány csavargó is szerepet kap... végül pár elnyűtt némbor hajnali betérőt: Másnap... a boncolásnál, az egyetemi előadásokon egy-egy csoport szunyókálásából megállapítható; hogy melyik »Törzs« táborozott az előző este” – írja dr. B. K.

Tény ugyanakkor, hogy a keresztény–nemzeti magyar értelmiség egy része által átérzett és táplált gyűlöletmegmélyítésén félelem lappangott. „Az antiszemita fél. Persze nem a zsidóktól, hanem önmagától, a lelkiismeretétől, a szabadságától, az ösztöneitől, a felelősségeitől, a magánytól, a változástól, a társadalomtól és a világtól, vagyis mindentől, a zsidók kivételével. Gyáva ember, aki nem akarja bevallani magának a gyávaságát. Gyilkos, aki visszafojtja és cenzúrázza ölési hajlamait, de megfékezni nem tudja őket, és mégsem merészel más képpen ölni, mint in effigie, képletesen, vagy a tömeg személytelenségében.”⁸

Ismert, hogy a két világháború közötti „népi”, első generációs keresztény értelmiséget különösen vonzotta a „szelektív totalitarizmus”, a radikális antiszemitizmus eszmerendszere, melynek a gyakorlatba való átültetésétől anyagi és egzisztenciális problémái megoldását remélte. Egyes „népi írók” eltévelyedéseit ismerjük, kevesebbet tudunk viszont a radikális nacionalista orvosokról, akik között olyan tömeggyilkos is akadt, mint Gera József, makói gyermekgyógyász, a helyi Csecsemővédő Intézet munkatársa, a Nyilaskeresztes párt pártépítésének vezetője, aki vezérével, Szálasi Ferencel együtt akasztófán végezte.

A „gyógyítással” szorosan összekapcsolódó gyilkolás (gyógyítás a „kártékony elemek” elpusztítása révén), a teremtés és a kisajátítás a két világháború közötti radikális értelmiségi csoportok ideológiájának tengelyében állt. Az egyén szintjén mindez a realitásoktól való teljes elszakadást és egocentrizmust eredményezte, ahogy ezt a fanatikusok lelkiállapotát elemezve a pszichológus leírja. „Az egocentrikus gondolkodás narcisztikus jellegű: ő az egyetlen, akinek mindig igaza van, a gondolatai pedig mindenhatóak, ezek révén mágikus módon kívánja megváltoztatni a világot, s elvezetni a paradicsomba; gondolkodása végül projektív jellegű, mely eltávolítja az emberi gyengeség és esendőség gyanúját; ezeket a gonoszsággal együtt a Másban koncentrálva találja meg.”⁹

Dr. B. K. azonban szerencsére nem jutott el ideig: politikai és érdekképviselési pályája még végzős

orvosként megszakadt. „Már szigorló orvos vagyok, mikor váratlanul a Turul Fővezérségre hívatnak... A Turulvár a központi vásárcsarnok mellett, egy alagútszerű hálózatban, a Dunaparton van... Rossz emlékü hely. Mondják, előbb ellenforradalmárokat, azután baloldaliakat kínoztak meg itt. Alapos kikérdezésen, igazoltatáson estem át. Másnapra a Podmaniczky utcában lévő MOVE székházba rendelnek bizalmas gyűlésre.

A »Család« összejövele volt. Ez az összes jobboldali egyesületek, szövetségek csúcsszerve. Eddig nem tudtam létezéséről. Mindegyik alapszerv pár kiválasztott küldöttel képviseltette magát. Az épületet fegyveresek veszik körül. Többszörös igazoltatás és motozás után egy nagy terembe jutok... Bent vannak már százan, majd egyre többen. Inkább meglelt korúak, fiatal nem sok, nők kevesen.

Kisvártatva »Vigyázz!«... Himnusz. Az emelvényre felvonul hat férfi, fegyveresek kíséretében... Ha ezek nincsenek, vélném: műkedvelő társulatnak. Az egyik nagy, fekete kázmzásban... a másiknak fejé-arca bepólyálva... a harmadiknak szemén fekete kendő... a negyedik – de ismerős végtagok – fején olyan főveg, hogy gondolom: sámán a turáni pusztáról...

A kázmzás megszólal – és azonnal tudom, hogy a főszereplő a miniszterelnök: vitéz jákfai Gömbös Gyula...”

Dr. B. K. ezen a ponton mondott búcsút a politikának. Kiábrándították a fajvédő gyűlés külsőségei, továbbá személyes konfliktusa támadt a közéleti pályája elején járó, törtető kollégájával, bizonyos R. J.-vel – akinek kilétét nem sikerült megállapítanom –, és sértődötten félreállt. Végbizonyítványából ítélve (a szigorlatokon elégségesnél jobb jegyet soha nem kapott) nem lépett tudományos pályára, s valószínűleg magánpraxist sem nyitott. Emlékirataiból nem derül ki pontosan, hol helyezkedett el, de valószínűleg egy biztosítóintézet orvosa lett. Ezt a pályát folytatta 1945 után is, tehát komolyabb politikai bűn nem terhelte a lelkét. 1934-ben lezáruló visszaemlékezései alapján élete legemlékezetesebb korszakának tartotta az egyetemi éveit: mindent, ami a diplomája megszerzése után történt, »erkölcsi magaslatról» szemlélte.

„Ha van Túlvilág, vagy újjászületés, akkor vigyázz, hogy a Lélek csomagterébe mit teszel. Nehéz kötegelni a fejlődésképtelenséget, az önzést, a pusztító szándékot... Az ember a Földön ne éljen vissza adottságaival! Nemcsak szép fogalom, de lelki-

kincstári érték: a Tudásszomj – az Alkotóvágy – az Értékítélet – az Egyenesség – a Becsület – a Jószándék – a Segítőkézség – a Szeretet – az Istenhit!”

Nem érdemes tovább idézni dr. B. K. avult pártoszu szavait: nem tudni, milyen orvos volt, de biztos, hogy sem filozófusként, sem prédikátorként nem alkotott maradandót. A doktor úr, tömérdek bölcs tanácsát hátrahagyva, s néhány emlékezetes epizódot felidézve eltávozott világunkból, melynek múltbeli bugyraival, kollektív téveszméinek dinamizmusával most, az ezredfordulóhoz közeledve újra ismerkedünk.

JEGYZETEK

- 1 Ladányi Andor: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921)*. Akadémiai, Bp., 1979.
- 2 Mária M. Kovács: *Liberal Professions and Illiberal Politics*, 1994.
- 3 Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora (1919–1923)*. Akadémiai, Bp., 1989.
- 4 A törvénytörlesztés körüli politikai harcokról lásd: Ladányi Andor: *A numerus clausus 1928. évi módosításáról*. *Századok*, 1994. 6. szám
- 5 Ujváry Gábor: *Egyetemi ifjúság a „neobarokk társadalomban”*. *Valóság*, 1991. 5. szám
- 6 Erving Goffman: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Gondolat, Bp., 1981. 184. o.
- 7 Lewis Mumford: *A város és a történelem*. Gondolat, Bp., 1985. 219. o.
- 8 Jean-Paul Sartre: *Vádirat az antiszemitizmus ellen*. Cserépfalvi, Bp., 1991. 48. o.
- 9 André Haynal, Miklós Molnár, Gerard de Puymege: *Le fanatisme. Histoire et psychanalyse*. Stock, 1980. 67. o.

Greco Krisztián versei *Menjünk apám*

*Menjünk apám egyre csak,
ma éjjel rácsos ágyban alszom,
ne hallgass addig kérlek, némán hozzá
nézni egy kilincstelen ajtón,
menjünk apám,
nehogy elkéssünk.*

*Látod apám a pokróc
meghízott pihéi hajamban,
rég összeugrott a tojáslevesen
a rántás, a hónapok felszikkadnak,
akár a pohárban felejtett víz*

*Most már add a nadrágom kérlek,
meg is mossál, meg is fésülj aztán,
szárnyas bangyák tolonganak
az ablakpárkányon;
ne mondd, hogy jó ez a kabát!*

*Benézel apám, csíkos
pizsamás nőket bámulok éppen,
számban cigaretta; Apu hallo,
hogy ropog a fogam alatt
a sajtos - ropogós?*

*Elvárom ám, hogy
gyere, azért legalább meglátogass!
Jégkrémet veszek a nővéreknek,
olyan sokat törődnek velem,
tudod, hogy megérdemlik.*